

ТЕНДЕНЦІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

PRICING TRENDS AND ECONOMIC RISKS FOR FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Сучасний стан економічної діяльності характеризується нестабільністю і факторами невизначеності, які обумовлені пандемією та війною, яка розв'язана з боку росії. Все це буде впливати на умови господарювання суб'єктів, їх фінансово-економічний стан, мати значні ризики негативних наслідків. В економіці основною категорією виступає ціна, яка є одним із основних факторів конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому. Основні економічні ризики для підприємства полягають в тому, що ціна виступає як функція від витрат і прибутку. Руйнування національної економіки пов'язано з окупацією території України, і це потребувало змінювати логістику постачання для багатьох підприємств, що привело до додаткових витрат і, відповідно, зростання ціни на продукцію. Також зростають економічні ризики через недостатньої наявності оборотних коштів, на поповнення яких необхідно брати кредити, які є досить дорогими або недоступними. Може виникати загроза щодо своєчасного повернення кредитів через низький рівень рентабельності, прибутковості продукції. Аналіз тенденцій цін на продукцію харчової промисловості доводить, що темпи їх зростання випереджують темпи зростання доходів населення. Отже, процес ціноутворення безпосередньо впливає на економічні ризики підприємства, його фінансово-економічний стан і ліквідність.

Ключові слова: ціна, економічні ризики, фінансові результати, ціноутворення в умовах невизначеності, державне регулювання ціни.

In the economy, the main category is the price, which is one of the main factors of the competitiveness of products and the enterprise as a whole. The main economic risks for the enterprise are that the price acts as a function of costs and profit. Therefore, it is important that the constituent elements of the price, its level, dynamics are controlled both by the producer and by the state for separately monopoly resources (raw materials, energy resources). The article examines the economic threats of risk that can lead to a crisis in activity, and even to the bankruptcy of the enterprise. The current state of the economy of Ukraine is characterized by many force majeure circumstances, which are attributed to external factors of influence (destruction of economic facilities, infrastructure, death of employees, etc.). Such events to ensure economic activity require additional costs, which will directly affect the increase in the price level of a product unit. An increase in prices leads to a reduction in the solvency of the population and, accordingly, demand. That is, enterprises must change the structure of production, switch to the range of production of products of the low and medium price segment, the income from which is not always sufficient in order to develop, introduce the latest technologies, carry out modernization, that is, there are contradictions of economic interests between producers and consumers, supply and demand. The destruction of the national economy is associated with the occupation of the territories of Ukraine, and this required changing the supply logistics for many enterprises, which led to additional costs and, accordingly, an increase in the price of products. Also, economic risks are increasing due to the insufficient availability of working capital, to replenish which it is necessary to take loans that are quite expensive or unavailable. There may be a threat regarding the timely return of loans due to a low level of profitability, profitability of products. The analysis of price trends for food industry products proves that their growth rates are ahead of the growth rates of the population's incomes. Therefore, the pricing process directly affects the economic risks of the enterprise, its financial and economic condition and liquidity.

Key words: price, economic risks, financial results, pricing in conditions of uncertainty, state price regulation.

УДК 338.51

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.78-8>

Ощепков О.П.

к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Одеський національний технологічний
університет

Магденко С.О.

старший викладач
кафедри економіки промисловості,
Одеський національний технологічний
університет

Oshchepkov Oleksandr

Odessa National Technological University

Mahdenko Svitlana

Odessa National Technological University

Постановка проблеми. Ціноутворення як важлива економічна категорія має першочергове значення для діяльності підприємства. Особливо це є важливим в умовах невизначеності, коли існують різні види загроз: пандемія, війна, загальний стан економіки країни, зниження рівня доходів населення, та купівельної спроможності суспільства через вплив інфляційних факторів, дисбалансу попиту та пропозиції на товари та ресурси. Все це впливає на економічні ризики підприємства, його фінансово-економічний стан, рівень прибутковості та його подальший розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи ще з представників класиків економічної теорії: А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, які визначали ціну на основі теорії трудової вартості, питання ціни та ціноутворення завжди було важ-

ливим фактором досліджень. Подальший аналіз ціни і ціноутворення розглядався в роботах Дж. М. Кейнса, Дж. К. Гелбрейта та ін.

Серед вітчизняних вчених можна виділити праці В. Г. Андрійчука, Ф. Ф. Бутинця, М. Л. Костиви, Л. О. Шкварчука, В. Є. Єсіпова, І. В. Лісниця та ін.

Сучасні підходи до сутності ціни та ціноутворення, аналіз факторів, які впливають на рівень ціни розглянуто в роботах О. І. Андруся, Л. В. Башлевича та Н. Є. Гуди. Але їх дослідження не пов'язані з аналізом існуючих економічних ризиків, які могли бути під час стратегії ціноутворення. Тому необхідно приділити увагу в умовах кризових явищ, війни та монополії на економічні ризики в процесі ціноутворення.

Характеристика ризиків має різний характер, як внутрішній, так і зовнішній. Тому дослідження

ризиків та їх вплив на діяльність підприємства має різний характер, різні оцінки. Серед робіт, які присвячені аналізу ризиків, їх оцінці, можна відмітити роботи В. В. Вітлінського, Л. І. Донця, С.М. Ілляшенка, В. В. Немченка, Р. В. Пікуса та ін. Головний посыл цієї групи авторів, що ризик – це загроза як невизначеність, і ризик – як шанс для майбутнього. І. Ю Івченко вважає, що ризик – це повна невизначеність, яка може привести як до негативного, так і позитивного результату. Ризик – це вибір. Коли немає вибору, не виникає ризикової ситуації, немає і ризику [1, с. 15].

Ризик як фактор безпеки діяльності підприємства розглядається в роботі В. В. Коваленка [2]. В ній він досліджує види ризиків, форми профілактики ризиків, як превентивних заходів зменшення негативних наслідків їх прояву. Також групування характерних підходів до визначення ризику розглянуто в роботі Н. А. Сирочука та Ю. О. Швеця. [3, с. 56–57; 4, с. 132].

Разом з тим, серед дослідників не знайшло відображення безпосереднього зв'язку ціноутворення та економічного ризику для підприємства.

Постановка завдання. За результатами теоретичного дослідження ціни і ціноутворення, характеристики видів ризиків в умовах невизначеності та форс-мажорних обставин, проаналізувати взаємозв'язок і тенденції безпосередньо між економічними ризиками і ціноутворенням на підприємствах харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія діяльності будь-якого харчового підприємства – це задоволення потреб споживачів в продуктах харчування та отримання довгострокового прибутку, який є елементом ціни продукції, в результаті чого реалізуються економічні інтереси виробника і споживача, попиту і пропозиції, держави тощо.

В той же час між ними виникають протиріччя, які формують ризики для суб'єктів господарювання, несуть загрозу його фінансово-економічному стану, платоспроможності та ліквідності. Сучасний період для діяльності підприємств характеризується нестабільністю, кризовими явищами, умовами війни, яка ще в більшій ступені погіршує економічну ситуацію і несе ризики для прийняття управлінських рішень.

Основою ризику є невизначеність та неоднозначність для прийняття конкретного рішення. Ці дві функції призводять до таких загроз, як недосяжності мети, неотримання запланованого доходу, прибутку або отримання збитків. Узагальнені підходи до характеристики ризику різних авторів наведені в роботі Н. А. Сирочука, де наведено їх об'єктивно-суб'єктивне розуміння [3, с. 54]. Наведену характеристику різних підходів авторів, на нашу думку, можна згрупувати ще за рядом ознак. Наприклад, близькі підходи Л. І. Донця, Н. І. Машиної

та С. І. Коротун, які надають характеристику економічного ризику, який включає ймовірність втрати ресурсів, неодержання доходу, понесення додаткових витрат та недосягнення мети фінансово-економічної діяльності.

Інша група авторів характеризують ризик як об'єктивно-суб'єктивну категорію, що пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості та конфліктності. Це підходи В. В. Лук'янова, В. В. Вілінського, П. І. Вірченко та ін., в яких вони розглядають оцінку ризику як ступень відхилення від цілей, з урахуванням керованих і некерованих чинників [3, с. 54].

Разом з тим, ризик треба розглядати і як позитивний фактор, який надає можливість для подальшого розвитку, підвищення конкурентоспроможності підприємства тощо.

В залежності від впливу факторів на діяльність підприємства в результаті політики ціноутворення, ризики можна поділити та класифікувати на зовнішні та внутрішні. На зовнішні ризики ми не можемо впливати, тоді як внутрішні ризики ми можемо прогнозувати і управляти ними. Тобто, які б ми не враховували джерела, фактори ризику, в кінці все це буде впливати на структуру та рівень ціни продукції, яка надходить до споживача.

Розглянемо елементи внутрішніх і зовнішніх факторів ризику з урахуванням інтегральних факторів на рис. 1.

Всі наведені фактори будуть впливати на рівень ціни, визначати ступень ризику для підприємства, його фінансово-економічний стан, дохідність та прибутковість.

Ціновий ризик Ю.О.Швець характеризує як «вид ризику, з яким промислове підприємство може стикнутися в процесі господарської операції, він характеризується можливістю фінансових втрат підприємства, які пов'язані зі зміною цінових індексів на активи» [4].

Ціна – це грошовий вираз вартості на виробництво та реалізацію продукції підприємства, яка визначається суспільно необхідними витратами праці, а не особистими, окремого підприємства [5]. Разом з тим, в сучасних умовах, коли є нестабільність, кризова ситуація, вартість і ціна практично не відповідають один одному, рівновага між попитом і пропозицією також відсутня. Тобто діють інші суб'єктивні фактори впливу на рівень ціни, які порушують закони ринку. А держава, з іншого боку, недостатньо регулює соціально-економічні процеси в суспільстві, коли діють монополії на сировину, енергоресурси та інші види активів, ціни на які лобіюються представниками великого бізнесу.

Ціна повинна виконувати дві важливі функції: стимулюючу та розподільчу. Через дані функції реалізуються економічні інтереси суб'єктів господарювання, держави і суспільства. Як визна-

РИЗИКИ		
Внутрішні	Інтегральні	Зовнішні
1. Рівень і стан засобів праці та технологій	1. Форс-мажорні обставини	1. Ціни на сировину, матеріали і енергоресурси
2. Організація виробництва і праці	2. Пандемія	2. Фінансово-кредитні умови
3. Наявність якісної робочої сили	3. Війна, руйнування інфраструктури	3. Рівень податків, зборів і відрахувань
4. Система реалізації та збуту	4. Скорочення територій і чисельності населення	4. Рівень інфляції
5. Організаційно-економічний механізм управління фінансово-господарською діяльністю	5. Екологічна безпека	5. Платоспроможність споживачів

Рис. 1. Фактори та види ризиків

Джерело: авторська розробка на підставі [1; 2; 3]

чав економіст Дж. Гелбрейт, роль держави як раз і полягає в контролі над цінами з метою їх стабілізації особливо в період зростання інфляції та забезпечення рівноваги попиту і пропозиції за допомогою податкової і фінансової системи [6]. Тобто, ціни для споживача повинні бути доступними, а для суб'єктів господарювання – забезпечити достатній рівень прибутку для подальшого розвитку.

Структура ціни товару, за якою купує споживач може мати різний склад елементів та ланцюжків, поки товар дійде до кінцевого споживача. Схема ціноутворення може виглядати наступним чином, яка наведена на рис. 2.

Таким чином можна бачити, що кінцева ціна, яку сплачує споживач, залежить в значній мірі від того, які ресурси використовуються, які логістичні зв'язки між виробником і споживачем існують, які види загроз можуть бути на кожному етапі руху продукту. Тому механізм ціноутворення повинен бути побудовано таким чином, щоб задовольняти економічні інтереси всіх суб'єктів, які задіяні у виробництві і реалізації продукції – все це забезпечить стабільність, розвиток та мінімізує ризики. При цьому, ціна повинна покривати всі витрати і приносити прибуток. Мета та методи ціноут-

ворення достатньо розкрито в роботі Н. Е. Гуди з точки зору зовнішніх і внутрішніх джерел за умови, що нижній рівень ціни покриває витрати, а верхній рівень ціни формує попит та пропозицію [7, с. 108–109].

Проаналізуємо процес руху продукції від постачальника сировини до кінцевого споживача, тобто формулу розширеного відтворення виробництва:

$$Г - Т...В...Т' - Г'$$

Постачальник – Виробник – Реалізатор – Споживач.

На кожному етапі руху додаються податки, збори, які, як ми бачимо, значно збільшують ціну, яку сплачує споживач.

Розглянемо, які ризики характерні для кожного етапу руху грошових коштів та продукту (таблиця 1).

Таким чином, зростання ціни на кожному етапі руху грошових коштів та продукції веде до зниження купівельної спроможності споживача отримати необхідну кількість продукту. Це може привести до скорочення виробництва і реалізації фізичної кількості продукції, а також до прискорення інфляційних процесів, девальвації гривні.

Активну роль для запобігання негативних процесів повинна виконувати держава, її інститути, включаючи антимонопольне законодавство,

Види ціни	Елементи ціни						
	Собівартість продукції	Прибуток	Акциз	Митний збір	ПДВ	Надбавка збутової організації	Торгівельна надбавка
Оптова ціна підприємства	+	+	+	+	+		
Оптова ціна посередника	+	+	+	+	+	+	
Роздрібна ціна	+	+	+	+	+	+	+

Рис. 2. Структура ціни, складено на підставі

Джерело: [7, с. 108–109]

Ймовірні ризики на кожному етапі розширеного відтворення виробництва*

Номер етапу	Ланцюг етапу	Ймовірні ризики
Перший	Г – Т (придбання сировини, основних та допоміжних матеріалів, комплектуючих та ін. для виробництва продукції)	Ризик полягає в недостатній кількості власних оборотних коштів для придбання ресурсів через високі ціни, що обумовлює необхідність залучати кредити, а отже буде збільшувати собівартість продукції. Також може не бути в наявності кваліфікованих робітників, тому також необхідні додаткові кошти для перепідготовки кадрів, що також вплине на витрати.
Другий	Т – В (безпосереднє виробництво продукції)	Ризики виникають в зв'язку з мінімальним використанням потужностей, що впливає на зростання умовно-постійних витрат на кожен одиницю продукту і, відповідно, на зростання ціни. Також в сучасних умовах війни діють загрози форс-мажорних обставин переривання технологічного процесу, який може привести до додаткових витрат і збільшення ціни.
Третій	В – Т' (передача продукції торговельним організаціям, мережам)	Ступень ризику і рівень ціни буде залежить від того, яка структура реалізації: мережі оптових торговельних мереж або власні торговельні мережі. Це буде впливати на швидкість повернення коштів від реалізатора. Довгострокові затримання повернення коштів виробнику значно зменшують його власні оборотні кошти і вимагають використання короткострокових кредитів з метою придбання нових ресурсів для виробничого процесу. Це також збільшує витрати і ціну.
Четвертий	Т' – Г' (реалізація виготовленої продукції кінцевому споживачеві)	Цей етап є завершальним, від нього буде залежить результат діяльності всіх попередніх суб'єктів. На цьому етапі і виникають протиріччя споживача і всієї системи виробництва і реалізації продукту.

Джерело: авторська розробка

фінансово-кредитні важелі, зменшення податкового навантаження на бізнес і, в першу чергу, ми вважаємо, це – зміни ставки ПДВ, методології його нарахування, а також виключити подвійне оподаткування. Особливо це відноситься до підакцизних та імпортованих товарів. Ці питання також знайшли відображення в роботі О. І. Андруся, який вважає, що таким чином ПДВ втрачає економічний сенс і перетворюється на податок з продажу [8]. Ці два збори не є заново створеною вартістю, тому не повинні оподатковуватися ПДВ, що роблять зараз. Тому що заново створена вартість це – додана праця, до якої ні акциз, ні митний збір не відносяться. Це був би крок до зменшення ціни і збільшення купівельної спроможності споживача.

Значне зростання ціни на продукцію харчової промисловості пов'язано зі зростання цін на ресурси, яка пов'язана з логістикою, особливо на продукцію сільського господарства, яка є основою для харчової промисловості. В той же час значне зниження реальних доходів населення за рахунок інфляції скорочує попит на продукти вищої категорії якості і підприємства повинні переходити на випуск продукції середньої і низької ціни, що несе загрозу недостатнього розміру прибутку для розвитку

Для підтвердження негативного стану для харчової промисловості з боку споживачів, розглянемо, як змінились ціни і доходи населення за сім місяців війни. В проведеному аналізі Б. Данилишиним підкреслено, що інфляція склала 18,3%,

але на продукти харчування – 21%, в т.ч. хлібопродукти – 24%, овочі – 67%, цукор – 34%, яйця більше, ніж вдвічі. Доходи населення зменшились як в номінальному, так і реальному виразі на 15% як в бізнесі, так і бюджетній сфері [9]. За даними Пенсійного фонду України середня заробітна плата у лютому 2022 року складала – 14133 грн, тоді як в у вересні – вже 13357 грн, тобто відбулося зменшення на 976 грн або на 5,81% [10].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження взаємозв'язку ціноутворення на продукцію і економічних ризиків для підприємств харчової промисловості можна зробити висновки, що вони об'єктивно існують через можливе зменшення обсягу виробництва, зміни асортименту виробництва в бік дешевих за ціновими параметрами, що приведе до зменшення прибутку і неможливості подальшого розвитку, інновацій, модернізації і т. ін.

З метою зменшення цінових ризиків для підприємств необхідно з боку держави проводити антиінфляційну політику через механізм зменшення податкового тиску на бізнес, особливо через удосконалення методології нарахування ПДВ, виключивши оподаткування акцизу і митних зборів, тому як вони економічно не є доданою вартістю. Також введення пільгового оподаткування на соціально-значущі продукти харчування, обмеження торговельних націнок оптовим і роздрібним організаціям на них за рахунок введення загальної норми прибутковості до оптової ціни продукції підприємства.

Необхідно проводити більш ефективний контроль діяльності монополій, елементів лобювання завищення цін та корупційних схем продажу товарів за завищеннями цінами, використовуючи не тільки економічні, але і правові важелі впливу на забезпечення стабільності розвитку економіки і споживання продуктів харчування, зменшення невизначеності, ризику в прийнятті рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
2. Коваленко В. В. Ризики в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2018. № 3(51). С. 175–179.
3. Сирочук Н. А. Ризик як економічна категорія в діяльності підприємства економічні науки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 4. С. 54–61.
4. Швець Ю. О. Ризики в діяльності промислових підприємств: види, методи оцінки та заходи подолання ризику. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 17, частина 2. С. 131–135.
5. Карл Маркс. Капітал. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marx_Karl/KapitalTom_1_Knyha_1_Protses_produktsii_kapitalu.
6. Джон Гелбрейт. Нове індустріальне суспільство. URL: https://stud.com.ua/145833/ekonomika/nove_industrialne_suspilstvo_gelbreyta.
7. Гуда Н. Е. Економічна сутність ціни та ціноутворення в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 106–110.
8. Андрусь О. І. Аналіз проблем сучасного ціноутворення в Україні та обґрунтування шляхів підвищення його ефективності. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_29.
9. Данилишин Б. Осіння інфляція: немонетарні чинники домінують. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/532203_osinnya_inflyatsiya_nemonetarni.html.
10. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik>.

REFERENCES:

1. Ivchenko I. Yu. (2007) *Modeliuvannia ekonomichnykh ryzykiv i ryzykovykh sytuatsi* [Modeling of economic risks and risk situations]. K.: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
2. Kovalenko V. V. (2018) *Ryzyky v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva ta zasoby yikh neutralizatsii* [Risks in the system of economic security of the enterprise and means of their neutralization]. *Vcheni zapysky Universytetu KROK*, vol. 3, no. 51, pp. 175–179.
3. Syrochuk N. A. (2010) *Ryzyk yak ekonomichna katehoriia v diialnosti pidpriemstva* [Risk as an economic category in enterprise activity]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 4, no. 4, pp. 54–61.
4. Shvets Yu. O. (2018) *Ryzyky v diialnosti promyslovykh pidpriemstv: vydy, metody otsinky ta zakhody podolannia ryzyku* [Risks in the activity of industrial enterprises: types, assessment methods and risk mitigation measures]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 17, no. 2, pp. 131–135.
5. Karl Marks. *Kapital* [Capital]. Available at: https://chtyvo.org.ua/authors/Marx_Karl/Kapital_Tom_1_Knyha_1_Protses_produktsii_kapitalu (accessed 12 November 2022).
6. Dzhon Helbreit. *Nove industrialne suspilstvo* [New industrial society] Available at: https://stud.com.ua/145833/ekonomika/nove_industrialne_suspilstvo_gelbreyta (accessed 5 November 2022).
7. Huda N. E. (2019) *Ekonomichna sutnist tsyny ta tsinoutvorennia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [The economic essence of price and pricing in Ukraine: current state and prospects for development]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 5, pp. 106–110.
8. Andrus O. I. (2013) *Analiz problem suchasnoho tsinoutvorennia v Ukraini ta obgruntuvannia shliakhiv pidvyshchennia yoho efektyvnosti* [Analysis of the problems of modern pricing in Ukraine and justification of ways to increase its effectiveness]. *Efektivna ekonomika*, no. 5. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_29 (accessed 9 November 2022).
9. Danylyshyn B. (2022) *Osinnia infliatsiia: nemonetarni chynnyky dominuiut* [Autumn inflation: non-monetary factors dominate]. Available at: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/532203_osinnya_inflyatsiya_nemonetarni.html (accessed 28 November 2022).
10. Pensiyni fond Ukrainy (2022). Available at: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/>. (accessed 29 November 2022).